

TREĆORECI — GLAGOLJAŠI NA HVARU

Ante M. Strgačić

Idući tragom glagoljice i glagoljaša u našim zemljama, osobito prateći rad trećoredaca-glagoljaša sv. Frane Asiškoga kod nas u Dalmaciji, naišao sam u XVII stoljeću na neke njihove tragove i na otoku Hvaru. To je tim većma privuklo moju pozornost, što mi je bilo poznato, da u ona vremena srednjedalmatinski otoci, pa ni otok Hvar, nisu bili područje djelatnosti ovih franjevac-trećoredaca. Dobri poznavalac prošlosti ovog reda u našim krajevima i jedini koji je napisao kod nas opširniju povijest njihove djelatnosti kod nas, Stj. Ivančić¹⁾ ne stavlja djelovanje trećoredaca južnije od šibenske biskupije. Samostan pak sv. Ante u Herceg-Novomu u Boki Kotorskoj predali su trećorecima-glagoljašima 1899. godine talijanski franjevci (Riformati) kad su se povukli iz Dalmacije zbog nepoznavanja hrvatskog jezika.²⁾ Pa ni najopširnija crkvena povijest naših krajeva, koju su napisali Riceputi-Farlatti-Coletti u osam svezaka in folio, ne pozna djelovanje ovih na Hvaru.³⁾ Također ni dr Grga Novak, koji se je u više navrata bavio prošlošću otoka Hvara, u svojoj monografiji o Hvaru ne govori nigdje o njima.⁴⁾ O starijim piscima iz prošlosti otoka Hvara ne treba ni govoriti, jer svi o tome šute.

Ovakvo stanje ovog pitanja potaklo me je, da iznesem o ovom predmetu, što mi je uspelo pronaći novoga i dosad nepoznatoga u ovoj stvari, uvjeren, da ću doprinijeti bar nešto poznavanju prošlosti ovog našeg velikog i važnog otoka u Dalmaciji.

* * *

Crkva Sv. Jeronima u Staromu Gradu. I crkva i zgrade oko nje su u ovo doba u ruševnom stanju. O samoj crkvi Sv. Jeronima znade se veoma malo. Pa i ono što se o njoj znade, nestalno je. Crkva je bila sagrađena na vjerojatno starijim ostacima. Možda je fundator pop Damjan iz Splita 1385. godine, koji se spominje na natpisu na poledini pletera u Dominikanskom samostanu. Godine 1487. pop Nikola Barbeta osnovao je eremitaž i zadržao sebi patronat.

Njegov nasljednik po testamentu pop Nikola Karčić uselio je u eremitaž picokare 1507. godine. Za vrijeme daljnjih naslijednika, koje ne znamo, nastao je polovinom XVII stoljeća spor, koji je predmet ove naše radnje.⁵⁾

Izvještaj hvarskog kneza-providura. — Knezom i providurom u Hvaru bio je godine 1654. do 1657. Anzolo Orio. On je bio brat komandanta splitskih četa Gioan-Francesca Oria, vanrednog providura mletačke vlade u Splitu i Trogiru 1657. godine kad je mjeseca lipnja te godine bosanski paša pritisnuo Split s 18.000 vojnika. Tad je Ivan Obradić Bevilacqua iz Jelse skupio po otoku Hvaru oko 700 otočana, mnogo ribarskih lađa i pohitio Splitu u pomoć. Bosanski paša, pritisnut ovom pomoću na strani mletačkih četa, nakon tri dana pošto se pokazao na bojištu Obradić, digao je opsađu grada.⁶⁾

Anzolo Orio je u svom pismu od 25. siječnja 1656. (tj. 1655 M.V.) generalnom providuru u Dalmaciji i Albaniji Gianantoniu Zenu⁷⁾ opisao pokušaj da se trećoreci-glagoljaši nastane u Staromu Gradu. U tom izvještaju iznosi, kako se u Staromu Gradu, po prilici jednu milju daleko od grada, nalazi jedna stara crkva s okolnim kućama i zidovima, sve trošno od vremena. Crkva da je posvećena Sv. Jeronimu, a nad njom da imadu pravo patronata neke laičke osobe, a ne gradska komuna ni bilo kakve crkvene vlasti. Predstavnici Staroga Grada i njegovi građani (»Procuratori di Città Vecchia e dell'Universale di quel popolo«) da su potakli patrone stare crkve Sv. Jeronima u Staromu Gradu, uz koju su se nalazile još i neke zapuštene kuće (»una chiesa antica con case e mura logorate dal tempo«), da to sve predadu ocima trećorecima-glagoljašima »hrvatskog jezika« (»è stata conceduta — tj. crkva Sv. Jeronima s okolnim kućama i zidovima — ad habitare alli molto reverendi padri Terziarij della lingua Illirica«). Motiv, koji je naveo patrone crkve Sv. Jeronima i predstavnike Staroga Grada i građane na ovaj korak jasno je označio Anzolo Orio, »da se po želji onog puka obnovi ona crkva i da se ondje govori misa na hrvatskom jeziku zajedno s ostalim crkvenim obredima, kako to običavaju oni redovnici« (»a fine che per incontro della diuotione e desiderio di quel popolo sia ristaurata il luogo et iui esercitato il San(tissimo) Sacrificio della messa in idioma Illirico — poslije je ova riječ u tekstu prekrížena i dodano povrh: — Paesano con le altre funzioni ecclesiastiche solite usarsi da questi religiosi«).

Nadalje iznosi Orio, da se u Starome Gradu na otoku Hvaru nalazi i samostan dominikanaca. Ovi da stoje materijalno vrlo dobro (»possessore — tj. taj samostan dominikanaca u Starom Gradu — di commode rendite«). Provincijal dalmatinskih dominikanaca tog doba fra Kornelije Uticense⁸⁾ poduzeo je iz Zadra 15. listopada 1655. kod generalnog providura u Zadru sve moguće korake, da se

ne dade trećorecima-glagoljašima pristupa na otok Hvar. Svoj je postupak motivirao time da je Mletački senat zabranio osnivanje novih samostana, pa bilo to i onih prosjačkih redova («che non possino erigersi nuoui monasterii ancorchè fossero mendicanti»). Nastala je u sporu parnica pred hvarskim providurom («fatta causa inanzi à me»). S jedne su strane bili trećoreci-glagoljaši zajedno s predstavnicima Staroga Grada i pučana istoga grada, a s druge dominikanci. Kad se je pak providur Anzolo Orio 25. siječnja 1656. nalazio u vizitaciji Staroga Grada, on je pošao incognito (occultamente), da osobno vidi tu crkvu Sv. Jeronima i okolne kuće. Kad je pak sve na licu mjesta osobno razgledao i crkvu i okolne kuće, o kojima se je pred njime vodila parnica, on je smatrao, da je pitanje pravde, da suspendira parnički postupak dok starija vlast ne reče svoje mišljenje u spornom pitanju i da o svemu izvijesti nadležnog generalnog providura u Zadru («ho stimato termine di giustizia rescruier all' E.U. sopra lo stello suffragio et suspender il tutto sino altri nuoui giudizii dell' altra uirtù sua, mosso io da seguenti motti»).

Po njegovu mišljenju ni crkva Sv. Jeronima, ni okolne kuće ne bi spadale pod udar odredbe Senata, na koju se pozivlju dominikanci, budući da se tu ne radi o kakvoj novoj gradnji, već jednostavno o popravku starih, već postojećih zdanja («non cadano, per mio giudizio, sotto titolo di nuoua errettione, stante l' antichità loro apparente»). K tomu navodi, da on ne nalazi razloga, da bi se imalo zabraniti vjernicima, da poprave i adaptiraju («rissarcire et accomodare») one zgrade kako žele i mogu.

Boravak pak glagoljaša u Staromu Gradu («La permanenza de' prenominati padri Terziarij nello stesso luogo»), naglašava hvarski providur, nije ni od kakve štete za samostan dominikana- ca («non scorgo possa essere di nessun pregiudicio al monastero de' Padri Dominicani»). Trećoreci-glagoljaši žive jedino od milostinje, a dominikanci da imadu izvrsne prihode («mentre quelli — tj. trećoreci-glagoljaši — douendo uiuere di semplici limosine, et questi — tj. dominikanci — tenendo opulenti rendite»), a vjernici da su slobodni pružiti milostinju komu ih volja.

K tomu da je i opća želja i zahtjev onih stanovnika («È universale la uolontà et il desiderio di quei sudditi»), da u rečenoj crkvi Sv. Jeronima oci trećoreci-glagoljaši »govore misu i obavlja- ju ostale crkvene obrede na hrvatskom jeziku« (»e sentirne con diuotine la Santa messa et altri Diuini Officij in idioma Illirico«). Sa svoje pak strane hvarski providur smatra, da je opravdano («raggioneuole») da budu trećoreci-glagoljaši u Staromu Gradu ne samo da uzveličavaju slavu Božju, već i »da se povećaju molitve za uzveličanje Prevedre Republike« («moltiplicate l' intercessioni et supplicationi per l'essaltatione della Serenissima Republica») i »da se utješe oni podanici« u tako opravdanim i pobožnim zahtjevima.

Ovaj izvještaj hvarškoga providura nalazi se u Državnom arhivu u Zadru među spisima gener. providura Antonia Zena, svezak II, list 1—2. Pisan je u Hvaru 25. siječnja 1655. M. V., ili po našem današnjem računanju 1656, a prepisao ga je u koncepte providurove kancelarije u Zadru 9. veljače 1655. M. V., ili našeg računanja 1656. godine, Nicolò Giordani, pomoćnik u providurovoj kancelariji (>coadiutore nella Segretaia dell' Ecc(ellentissi)mo Generalato<). Vjerojatno je hvarski providur poslao čitavi dosje nadležnom providuru u Zadar na daljni postupak.

Kako se spisi generalnih providura u Dalmaciji i Albaniji, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru, nisu sačuvali u cijelosti, već vrlo manjkavo, pogotovo oni do početka XVIII stoljeća, to nam se nije u Zadru sačuvalo ništa drugo: ni kako je počeo, ni kako je tekao, a ni kako je svršio ovaj spor, odnosno parnica, za koju je smatrao hvarski providur, da ode osobno na lice mjesta u Stari Grad, i to incognito, eda bude mogao dati što vjerniji i konkretniji materijal svome pretpostavljenome providuru u Zadru, da on donese svoj konačni sud u predmetu. Pa ni u spisima hvarških knezova (od godine 1519—1807), koji se nalaze u Državnom arhivu u Zadru, ne nalazi se u ovoj parnici nikakva traga. Doista se u Državnom arhivu u Zadru nalaze spisi nekadanje hvarske komune, koji se odnose na rečeno razdoblje. U 9. svesku fonda nekadanje komune u Hvaru nalaze se spisi, koji se odnose na godine 1652—1655. i 1658—1660. Zapravo to nisu spisi nekadanjih hvarških knezova, već dijelom ulomci spisa hvarških bilježnika, a dijelom vrlo škrti ulomak prepisa dukala, i to najviše o kancelarijskoj praksi. Kako se vidi, to nisu spisi iz kancelarije providura Anzola Oria.

* * *

Izvještaj hvarškoga providura Oria je karakterističan za kulturne, vjerske i socijalne prilike otoka Hvara onog doba. Gledan očima XX stoljeća, upadno je u njemu naglašena želja predstavnika Staroga Grada i pučana, da imadu u crkvi svoj hrvatski jezik — čak i u misi — kako to prakticiraju po Istri i Dalmaciji trećoreci-glagoljaši. Za nacionalne romantičare XIX—XX stoljeća ovo bi bio zahvalan motiv za vrlo nadobudne zaključke. Naprotiv, gledan očima one dobi, on zaista govori jasno o želji predstavnika Staroga Grada i pučana, da imadu u svojoj crkvi sve obrede — pa i samu misu — na svom hrvatskom jeziku. A to je i po sebi shvatljivo, jer je latinski jezik nerazumljiv narodu, a s druge strane bilo im je poznato, da se može imati svu službu Božju u svojoj crkvi u svomu jeziku, ako se trećoreci-glagoljaši nastane u Staromu Gradu.

Ta želja za hrvatskim jezikom i glagoljicom u crkvi, naprotiv, ima drugu pozadinu i osnovu, koja je daleko od današnjih naših nacionalnih gledišta. U ona vremena nije glagoljica bila nigdje od crkve, a ni od građanskih vlasti »zabranjena«, kako to susrećemo

u XIX–XX stoljeću, već je glagoljskom kleru bilo slobodno upotrebljavati glagoljicu kamogod se kretao.⁹⁾ Pa i dominikanci su, bar one pučke pobožnosti, obavljali na hrvatskom jeziku. Poznato je, između ostaloga, da je provincijal dominikanaca O. Starijančić pisao polovinom XVI stoljeća okružnice redovnicima dominikancima u Zadru na hrvatskom jeziku.¹⁰⁾

Dominikanci pak kao utjecajni ljudi, kao red inkvizicije, nauke, neke vrste organ crkvenog nadzora nad pravovjernošću i čudo-redem vjernika, bio je bliži tzv. »višim« i crkvenim i građanskim slojevima, nego tzv. »nižim«. U društvenom sklopu onog vremena, kad je crkvena hijerarhija bila, da se tako izrazim, u svojim višim predstavnicima jako feudalizirana, ovaj je red u tomu bio pravo čedo svoje dobe. Niži puk u Hvaru, kojemu nije bila ni najmanje izbljedjela slika strašnog klanja za pobune 1510–1514, instinktivno je to živo osjećao i vidio, da kod njih ne ide u koječemu taj red u odnosima prema njemu uporedo s njegovom psihom, već s onom plemića i bogatog građanstva. Naprotiv siromašni, povučeni, dosta primitivni trećoreci-glagoljaši, koji nisu onda bili u onako živoj vezi s višim društvenim, koliko građanskim toliko crkvenim krugovima, osjećali su ne toliko teoretski, kako bi se to danas reklo, koliko praktički blizini »nižih« slojeva i s njima se asimilirali u svemu – pa čak i u priprostoti i siromaštvu. Otuda i ono međusobno instinktivno shvaćanje među pukom i trećorecima u svemu, pa i u jeziku u crkvenim obredima i u samoj misi. Radi svoje jednostavnosti, siromaštva i priprostog načina života i shvaćanja potreba nižih društvenih slojeva, oni su od srca i drugovali s pukom, da se izrazimo suvremenim izrazom »demokratski«. To je ono, što je ove redovnike činilo velikima u očima malog puka, osobito pak na Hvaru.

U Staromu Gradu se je nalazio i jedan dominikanski samostan, onaj Sv. Petra mučenika, koji i danas postoji. Osnovan je, kako donosi dr Niko Duboković Nadalini, 1482. godine dobrovoljnim doprinosima.¹¹⁾ Dr Grga Novak, izdavajući Pribojevićevo djelo, govori, da je samostan sagrađen »upravo u njegovo – tj. Pribojevićevo – doba«, a da ne označi poblizhe godinu.¹²⁾ Za ovaj samostan u Staromu Gradu govori izričito hvarski providur Orio, da »živi udobno«, i to od nekretnina, koje je kroz vrijeme svog opstanka stekao koliko u Staromu Gradu toliko i u okolici i drugdje po otoku. Baš ovi njihovi prostrani posjedi doveli su ih u nezavidan položaj prema malom puku, koji je ta imanja obrađivao, tako da su od njega jednako kao i plemići i bogati građani uzimali prihode od zemalja i ostalih nekretnina i ne osvrćući se uvijek dovoljno na to, kako se takav odnošaj odražava na psihi nižeg puka, pa bio on i pravovjeran vjernik i od srca podložan crkvi i njenoj disciplini.

Poznata je činjenica, da je utjeravanje prihoda od kolona često rađalo trzavicama, pa i nemirima između njih i njihove feu-

dalne vlastele, a da o otvorenim pobunama i ne govorimo. Nisu bili izuzeti od ovog trvenja ni samostanski posjedi. O tome jasno govore brojni sačuvani parnički spisi između pojedinih samostana i njihovih kolona, brojne naredbe knezova dalmatinskih gradova i samih generalnih providura bilo pojedinim kmetovima, bilo čitavim selima, da se strogo drže stare prakse podavanja samostanima kao vlasnicima posjeda. O ovomu predmetu je dovoljno prelistati spise bivših samostana benediktinaca Sv. Krševana u Zadru, dominikanaca Sv. Dominika u Zadru, benediktinaca Sv. Kuzme i Damjana u Tkonu (Rogovo!), benediktinki Sv. Rajnerija u Splitu, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru.¹³⁾

Kako su koloni teško snosili svoje kolonske terete, to su nevoljko gledali i gospodare zemlje, koju su oni i njihovi predi vjekovima obrađivali, pogotovo kad se uzme u obzir, da su negdje morali davati čak i četvrtinu od svih prihoda, kako nalazimo godine 1699. u naredbi zadarskog kneza sucima svih sela na otoku Pašmanu, da su dužni davati četvrtinu samostanu Sv. Kuzme i Damjana u Tkonu.¹⁴⁾

Analogno gornjemu mogli bismo slobodno reći, da su najvjerojatnije hvarske dominikance njihovi posjedi udaljili od srca njihovih kolona-vjernika.

Trećoreci-glagoljaši pak došavši na Hvar, bili bi hvarskom puku bliži. *Oni bi živjeli od milostinje* — kako ističe hvarski knez Orio. *To je na Hvaru, u našem slučaju, njihova veličina.* Od toga se nema puk bojati ničesa, pak je naravno, da je i ono ostalo, što oni sobom nose, tj. hrvatski jezik u svim obredima u crkvi, pa i u samoj misi, priraslo srcu puka, te je to još jača veza, koja spaja i puk i trećorece-glagoljaše na Hvaru. Potpuna harmonija u shvaćanjima i pogledima!

Serenissima preko svog predstavnika na Hvaru to gleda dobrim okom. Njoj i njezinoj politici dobro dolazi siromaštvo i jednostavnost trećoredaca-glagoljaša, kao i njihova povučenost u javnom, koliko građanskom toliko i crkvenom, životu. Ne gleda pak rado bogate i utjecajne dominikance, koji vode nadzor nad vjerskim i ćudorednim životom građana Serenissime. Otuda i onakav stav hvarskog providura. Serenissimi ne smeta ni najmanje ni glagoljica u misi, ni hrvatski jezik ovih redovnika u ostalim crkvenim službama. Službeni mletački predstavnik na Hvaru za ovaj zahtjev predstavnika i pučana Staroga Grada izričito kaže, da je »opravdan« (»raggioneuole«) i preporuča, »da se utješe ovi podanici« u tako opravdanim i pobožnim zahtjevima.

* * *

Kako je već rečeno, golica nas znatiželja ne samo, da bismo saznali tijek i rezultat ove interesantne parnice, već i argumentaciju i jedne i druge strane. No, kako je već rečeno, ostavljaju nas

naši domaći izvori na tom putu. Sudeći po činjenici, da se nigdje na otoku Hvaru, pa ni u samom Starom Gradu, nije sačuvalo nikakva traga o djelovanju trećoredaca-glagoljaša na onom otoku, pa ni u analima samih tih trećoredaca, treba zaključiti, da je konačna presuda pala u prilog dominikanaca – tj. onda jače, utjecajnije stranke.

Pa ni u Mlecima, regbi, nema o tomu traga. Tako me obavijestio naučni suradnik Instituta JAZiU u Zadru prof. Seid Traljić – na čemu mu i ovdje od srca hvala – koji je bio u Mlecima na radu u onamošnjem arhivu (Archivio di Stato) travnja-svibnja 1960. On je pregledao u fondu Dispacci dei Provveditori Generali in Dalmazia et Albania spise za godine 1655–1656, Busta 478 (70), ali bez ikakva traga o našem predmetu.

* * *

Iz svega gore rečenog možemo zaključiti, da su patroni nad crkvom Sv. Jeronima i okolnim kućama u Staromu Gradu već bili i predali tu crkvu i okolne zgrade trećoredcima-glagoljašima u posjed. Jasno stoji, naime, u izvještaju hvarskog providura: »Questa chiesa... è stata conceduta ad habitare alli molto reverendi Padri Terziarij della lingua Illirica, che per incontro della divotione et desiderio di quel popolo sia restaurato il luogo et iui esercitato il San(tissi)mo Sacrificio della messa...«. Hvarski je knez u svome izvještaju upotrebio perfekt, da označi radnju koja se izvršila u prošlosti. U vezi s ovim perfektom je i mjesto malo redaka niže: »La permanenza de' prenominati Padri Terziari nello stesso luogo non scorgo possa essere di nessun pregiudizio al monasterio de' Padri Dominicani«. Riječ »permanenza«, koju je ovdje upotrebio knez Orio, obično označuje: boravak, stanovanje. Ali ima i još jedno drugo značenje i to »soggiorno continuato«, tj. nastavlja se već započeti boravak negdje,¹⁵) te bi ovo potvrđivalo gornji izraz, tj. da je crkva s okolnim zgradama već bila i predana trećoredcima-glagoljašima u posjed, da to sve poprave za svoju uporabu.

Vjerojatno se je i bilo počelo s restauracijom crkve i okolnih zgrada dok to sve nije hvarski knez suspendirao do pravorjeka starijih vlasti, kojima je predan sav predmet na konačno rješenje.

Vremenski se je sve to moralo odigrati prije 15. oktobra 1655. godine. Tada, naime, podigoše dominikanci parnicu zgrade hvarskim providurom protiv toga, da se dade crkva i okolne zgrade trećoredcima-glagoljašima. Kad je hvarski providur bio na licu mjesta i osobno proučio svu stvar, on je oko polovine siječnja 1656. godine suspendirao čitav predmet i daljnje vođenje parnice u predmetu u njegovoj kompetenciji, te sve dao u ruke starijih vlasti uz svoje osobno mišljenje u prilog trećoredcima (»... ho stimato termine di giustizia rescruier all' E. U. sopra lo stesso suffraggio e suspender il tutto sino altri nuoui giudizij dell' alta uirtù sua, mosso io da seguenti mottiui...«). Tom suspenzijom čitavog predmeta od stra-

ne hvarskog providura pitanje je dovedeno na mrtvu točku, a zadnju je riječ imao reći generalni providur u Zadru. Da li je pak sam providur riješio taj spor, ili je on opet čitav predmet dao starijoj vlasti u Mlecima, po sačuvanim spisima nije nam poznato. Kako sve govori, zadnje je rješenje moralo biti u prilog dominkanaca. Glagoljaši morali su skupiti svoje prnje i – odreći se namisli, da se nastane u Staromu Gradu.

BILJESKE

- 1) Povjestne crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje po Dalmaciji. Kvarneru i Istri i poraba glagoljice po istoj redodržavi, Zadar 1910.
- 2) Stj. Ivančić, sp. dj., 232, 233.
- 3) Illyricum Sacrum IV, Venetis 1769, kad govori o hvarskoj biskupiji 241–279.
- 4) Hvar, Beograd 1924, kad govori o svećenstvu i crkvi pod mletačkom vlašću str. 138–149. Posebno str. 145–148 kada govori o redovnicima.
- 5) Dr Niko Duboković Nadalini, Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara. U: Popis spomenika otoka Hvara, Split 1958, 70; i sv. Botteri p. 13 (v. Inventar Historijskog arhiva 1957, p. 28).
- 6) Sr. Gir. Machiedo, Il cavaliere Giovanni Obradich Bevilaqua. U: *Voce Dalmatica* I/31, Zara 1860, 251–254. – Sr. još i *La Dalmazia* 1845, br. 7 i 9 gdje je opisana ova opsada Splita 1657. i gdje se navodi, da je bilo 125 lađa. – Sr. još i Gir. Machiedo, Memoria riguardante la insigne reliquia di San Prospero Martire comprotettore della Città e diocesi di Lesina... Spalato 1872, 55.
- 7) Bio generalnim providurom u Dalmaciji i Albaniji od siječnja 1655. do srpnja 1656. Sr. L. Maschek, *Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1874*, Zara 1874, 28.
- 8) Fra Kornelije Uticense, Zadraniin, pisac danas zatvorene *Chronicon Conventus s. Dominici de Jadera* i zadnji potomak ove obitelji građanskog soja (sr. V. Brunelli, Di alcune fonti municipali per la storia municipale di Zara. U: *Il Dalmata* XXVIII/78, Zara 1893). – Fra Kornelij je godine 1661. vršio u Zadru i službu inkvizitora (sr. C. F. Bianchi, *Zara cristiana I*, Zara 1877, 420, a po njemu i Angelo de Benvenuti, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, Milano 1944, 212, 213).
- 9) Sr. oveću moju studiju o upotrebi hrvatskog jezika i glagoljice po crkvama i crkvenim ustanovama grada Zadra kroz stoljeća, koja je u tisku u *Zborniku o Zadru*, što ga izdaje Matica Hrvatska u Zagrebu.
- 10) Sr. *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II–IV*, Zadar 1952, 73.
- 11) Sp. dj., 70.
- 12) O podrijetlu i zgodama Slavena, Zagreb 1951, 24.
- 13) Od tog materijala sr. što je štampano u *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru I*, Zadar 1949, br. 24, 27, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46; II–IV, Zadar 1952, br. 21, 49, 68, 72, 73, 74, 75, 82, 83.
- 14) Sr. *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II–IV*, br. 73. – Još u XIV stoljeću nalazimo (godine 1361) parnicu između Vladike i drugova s jedne strane i Jakova Subića s druge, jer je Jakov Subić učinio svojim kmetovima posjednike Banjevaca i Kačića Vladiku i drugove te od njih tražio četvrtinu svih plodova i još razna druga podavanja (». . . Omnium frugum et vinorum ipsorum quartam partem et alia debita et proventus . . .). Sr.

T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvat.-Dalm.-Slavonije XIII*, Zagreb 1915, 188. — Kmetovi na feudu Vranskog priorata davali su početkom XIV stoljeća svojim gospodarima »quartam et decimam partem omnium fructuum« svih plodova pa i stoke. (Sr. Dr Stj. Antoljak, *Zadarski katastik 15. stoljeća*, *Starine* 42, Zagreb 1950, 341-417). — Slično su davali i kmetovi feuda Ljupča (sr. Dr Stj. Antoljak, *sp. dj.*, 395-399, 397).

15) N. Tommaseo-B. Bellini, *Dizionario della lingua italiana III/2*, Torino s. a., s. v.